

- in. – Київ: Вид-во Політичної літератури, 1976. – Т. 1. 1918–1941 pp.
10. Вісні – газета І Всеукраїнського з “їзду комнезамів. Часопис № 2, 3. – Харків, 1920.
11. Комітети незаможних селян України (1920–1933). Зб-ник док-тів і мат-лів / Під ред. проф. І. К. Рибалки. – К.: Наукова думка, 1968.
12. Центральний архів федеральної служби безпеки Російської Федерації (ЦА ФСБ РФ). – Ф. 1. – Оп. 5. – Спр. 446.
13. Годовий отчет Центрального Комитета Коммунистической партии (большевиков) Украины: к VII Всеукраинской партийной конференции. 04.1923. – 04.1924 гг. – Х., 1924.
14. Російський державний архів соціально-політичної історії (далі – РДАСПІ). – Ф. 17. – Оп. 87. – Спр. 178.
15. «Про комітети незаможних селян». – Резолюція пленуму ЦК КП(б)У. 23–25 липня 1925 р. // Комуністична партія України в резолюціях, рішеннях з із'їздів, пленумів ЦК. – Т. 1. – К., 1977.
16. Державний архів Київської області (далі – ДАКО). – Ф. Р-128. Оп. 1. – Спр. 77.
17. РДАСПІ. – Ф. 17. – Оп. 84. – Спр. 906.
18. ЦА ФСБ РФ. – Ф. 2. – Оп. 3. – Спр. 594.
19. РДАСПІ. – Ф. 81. – Оп. 3. – Спр. 107.
20. РДАСПІ. – Ф. 81. – Оп. 3. – Спр. 3.
21. РДАСПІ. – Ф. 81. – Оп. 3. – Спр. 114.
22. ЦДАВО України. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 820.
23. ЦДАВО України. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 909.
24. Колективізація і голод на Україні. 1929 – 1933 рр.: Збірник документів і матеріалів – К.: Наукова думка, 1992.
25. ЦДАВО України. – Ф. 257. – Оп. 1. – Спр. 941.
26. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. Р-1. – Оп. 2. – Спр. 1292.

А.А. Лубчинський, Т.Г. Совецька.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД НА КРЕДИТУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА

Україна ХХІ століття потребує вирішення нагальної проблеми – пошуку шляхів надходження необхідних коштів для потреб аграрного сектора. Сучасний стан українського села вимагає державних асигнувань. Для фінансування сільськогосподарського виробництва використовувалися різноманітні джерела. При цьому особливим джерелом, яке сприятиме виходу сільського господарства з кризи, вважається його кредитування.

Нормальне функціонування кредитних відносин є однією з необхідних умов досягнення сталих темпів економічного зростання сільськогосподарських товариществ. Проте з огляду на особливості сучасного переходного періоду розвиток кредитних відносин в аграрній галузі, найвірогідніше, в найближчій перспективі відбудеться своєрідним шляхом. Для того, щоб уникнути ускладнень у роботі агропромислового комплексу через недосконалість інституту кредитування, слід звернути увагу на досвід кредитних відносин 20-х років ХХ ст., у період нової економічної політики.

Проблеми застосування коштів у сільськогосподарське виробництво в 20-х роках ХХ ст. були об’єктом вивчення економістів-аграріїв: О. Чаянова, О. Челінцева, І. Короткова. Вони

пропонували альтернативні підходи фінансування сільських господарств як з державного бюджету, так і з фондів кредитної кооперації. На сучасному етапі проблеми та перспективи розвитку сільського господарства досліджують П. Каблук, Л. Беренштейн, О. Каденюк, Н. Ісакова, В. Моргун, В. Половець, В. Зіновчук. Водночас кредитні відносини в українському селі в період НЕПу потребують спеціального дослідження, що і є метою цієї розвідки. Об’єкт вивчення – сільське господарство УСРР 1921 – 1928 рр., предмет – кредитування села.

Організація та ефективність кредитування значною мірою залежали від фінансової стабільності в країні, а також від цінності радянських грошей. З урахуванням цього аспекту, у розвитку кредитування сільського господарства УСРР у 20-х роках ХХ ст. можна виділити два етапи. Перший етап – 1921 – 1924 рр. Він відрізнявся становленням та розвитком елементів ринкової економіки на основі підприємницької діяльності в аграрному секторі. Грошова спроможність селянства на той час залишалася невисокою. Другий етап розпочався у 1925 році і тривав до згортання НЕПу. Він характеризувався стабілізацією радянських грошей: “А тепер, – писав М.І. Бухарін у 1925 році, – ми маємо “тверді гроші” [1, 147].

У часи непу державні кредитні установи не могли встановити кредитоспроможність своїх клієнтів, особливо індивідуальних сільських господарств. Через це для кредитування обирали кращі та найбільш життєво стійкі господарства (як колективні, так і індивідуальні).

Головною метою діяльності сільськогосподарських кредитних кооперативів була мобілізація можливих надлишків грошових коштів селянства та їхнє спрямування на розвиток пріоритетних напрямів господарювання: здійснення механізації, вдосконалення сівозміни, проведення меліоративних робіт, розвиток тваринництва та птахівництва тощо. Улітку 1924 року в Україні нараховувалося більше тисячі сільськогосподарських кредитних товариств. Загальна сума коштів цих товариств становила 16 млн. крб. Із них 10 млн. крб. було спрямовано безпосередньо в аграрний сектор [2, 106]. На початку 1925 р. капітал кредитної кооперації становив 158 млн. крб. [3, 5–6], а її послугами було охоплено 5% сільських господарств.

Яскравим прикладом кредитних відносин першої половини 20-х років є створення в 1923 році організації “Село-Техніка”, що мала на меті забезпечення сільських виробників сільгосптехнікою. Було випущено в обіг на 1 млн. карбованців іменних пайів по 10 крб. золотом за один пай. Кожен із пайщиків отримував кредит десятикратного розміру, тобто 10 пайів на 100 крб. За один рік “Село-Техніка” розповсюдила 2 тис. пайів. Їх купували, здебільшого, одноосібники, які таким чином поповнювали свої господарства технічними засобами обробітку землі, що в свою чергу призвело до збільшення врожаїв [4, 4].

Кредитні кошти колективним господарствам у 1926 році становили 4,3 млн. крб. [5, 46–47]. Восени 1927 року кредитуванням було охоплено 75% усіх колективних господарств України [6, 22]. Порівняно з індивідуальними сільськими господарствами, вони кредитувалися інтенсивніше.

У деяких регіонах селяни-одноосібники задля отримання більших кредитів приєднувалися до створених колективних господарств у вигляді артілей та комун. До складу таких сільгоспів'єднань входило 82,4% щойно організованих сільськогосподарських артілей, 85,8% кредитних товариств та 69,2% комун [7, 78]. Тактика селян була проста: селяни-одноосібники об'єднували свої земельні ділянки в колективні господарства. Майно та реманент вони не усунули, але використовували їх на власних ділянках одноосібно. До речі, державі було вигідно надавати кредити цим господарствам тому, що вони просили небагато – реманентом і тягловою силою більшість середняків-одноосібників були забезпечені. Вони не вимагали кредитів на трактори, будматеріали та інші витрати, як бідняцькі колективні господарства. Через півроку-рік таке колективне господарство розпадалося, кредит державі повертається з нового врожаю, а весь залишок розподіляється між пайщиками господарства. На перший погляд, все добре: по-перше, держава отримала кредит у вигляді врожаю, по-друге, селяни мають добрий врожай, мають чим сплачувати державі податки. Однак тут є ще й інше: по-перше, державна податкова служба отримала меншу кількість податку тому, що колективні господарства у цьому напрямі державної політики мали певні пільги, на відміну від одноосібників. По-друге, держава так і не отримала сильного, шлеспрямованого сільськогосподарського колективу одноосібників.

Із 1924 р. для заможних верств селян держава також надавала кредит для придбання складної техніки. У 1926 – 1927 господарчому році 16,6% від загальної суми цього виду кредитування було надано колективним господарствам, 8,2% – бідняцьким господарствам, сільська буржуазія, або як їх ще називали, куркулі, отримали 16,5% машинного кредиту і 58,7% машинного кредиту отримали середняцькі та заможні селянські господарства. Пізніше партійне спрямування на колективізацію почало обмежувати заможні верстви селянства в наданні машинного кредитування. Незважаючи на це загальна частка кредитування на придбання сільськогосподарської техніки заможними індивідуальними власниками у 1927 – 1928 господарському році становила 43,3%, а кредитування колгоспів та бідняцьких господарств становило відповідно 44,4% та 12,3% [8, 38].

Більшість селян використовували кредити досить ефективно. У 1926 – 1927 роках 40% сільськогосподарських машин, що поповнили парк селянських господарств України (як індивідуальних, так і колективних), були придбані за рахунок отриманих кредитів. На кошти, отримані в порядку кредитування, за вказані роки селяни придбали 7708 тракторів [9, 16].

Держава не була зацікавлена в зростанні економічної могутності індивідуальних селянських господарств. У кінці 20-х років, особливо в 1928 – 1929 рр., заможні селяни побоювалися купувати складний реманент, щоб їх не зарахували до стану куркулів, проти яких правляча партія оголосила справжню війну. У цілому постачання складною сільськогосподарською технікою як індивідуальних, так і колективних господарств не знищило в Україні дефіциту тягової сили.

Таким чином, кредитування, з одного боку, сприяло економічному піднесення значної кількості господарств, зокрема індивідуальних. При цьому найбільшого ефекту від цього досягли середняцькі та заможні верстви селянства. З іншого боку, із кредитуванням пов'язане створення фіктивних колгоспів, товариств взаємодопомоги т. ін., заборгованість господарств державним банківським установам та органам кредитної кооперації. Такі негативні явища в сільськогосподарському кредитуванні ніякою мірою не зменшують його позитивного значення для сільського господарства.

1. Бухарин Н.И. Избранные произведения – М., Политиздат, 1988.
2. Бюллетень Наркомзема УССР. – 1924. – № 47–48.
3. Клименко М.Е. Доклад на Всеукраинском съезде по сельхозкредиту // Бюллетень Наркомзема УССР. – № 3–4. – 1925.
4. Труды первого Всеукраинского съезда работников по коллективизации сельского хозяйства. – 1923. – Харьков, 1923.
5. Радянський селянин. – 1928. – № 11–12.
6. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 2623. – Оп. – 1. – Спр. 4285.
7. Гайстер А. Достижения и трудности колхозного строительства. – М., Изд. Ком. Академии, 1929.
8. Материалы о состоянии сельского хозяйства на селе. – Харьков, 1929.
9. Материалы о состоянии сельского хозяйства на селе. – Харьков, 1929.

С. А. Міняйло

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ У ПЕРІОД РОЗГОРТАННЯ СУЦІЛЬНОЇ КОЛЛЕКТИВІЗАЦІЇ

Зміни в соціально-економічній структурі суспільства стосуються не лише промисловості, а й аграрного сектора. Останній для УСРР кінця 20-х рр. ХХ ст. залишився домінуючим у структурі народного господарства. Переход до державно-адміністративного управління сільським господарством в УСРР – „колективізації” – став одним із найжорстокіших кроків радянського уряду щодо індивідуального селянського господарства. Наслідком стали, зокрема, голодомор та нищення працелюбної категорії хліборобської верстви.

Одним із засобів тиску стала податкова політика радянської влади на селі у період становлення радгоспно-колгоспної системи. Вона являла собою комплекс заходів, спрямованих на залучення більшої частини селянства до колективного господарства шляхом обмеження або надання пільг під час стягнення податкових виплат.

Порушена у статті проблема є актуальною і в сучасних умовах ринкової трансформації економіки України. Вивчення історичного досвіду аграрних перетворень дозволить, на наш погляд, уникнути негативних наслідків сучасних нововведень або пом'якшити їхній деструктивний вплив. Запропонована тема знайшла вже певне висвітлення в історичній літературі. Питанню податкової політики в період становлення радгоспно-колгоспної системи